

Козлова Т.О.

Засоби актуалізації квантитативного принципу іконічності

Козлова Тетяна Олегівна, кандидат філологічних наук, доцент
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

Анотація. Принцип квантитативності реалізується незалежно від типології та генетичної приналежності мови. Проте структурний та генетичний чинники визначають конкретні актуалізації цього принципу та пріоритетність тих чи інших засобів кодування, які об'єднуються правилом збільшення/зменшення форми, що відповідає їх змістовній тотожності. Структурно-змістовна подібність цих засобів уможливує їх поліфункціональність, взаємозв'язок та комбінування.

Ключові слова: іконічність, квантитативний принцип, кількісний аблаут, мотивація, подвоєння, скорочення.

Вступ. Останнім часом в лінгвистичній науці все більше дискусій розгортається навколо проблем вмотивованості зв'язку між *signans* та *signatum*. У зв'язку з цим поживляються багатоаспектні дослідження іконічності та її вияву у різних семіотичних системах, зокрема, у мові [див.1; 2]. У численних працях, у яких порушено питання іконічності мовних знаків, особливостей їх формування, неабияке місце займають принципи іконічності.

З'ясовано, що вмотивований зв'язок між позначальним та позначуваним базується на когнітивних принципах квантитативності ('the quantity principle'), дистантності ('the iconic principle of proximity/distance' або 'cohesion'), послідовності ('the iconic principle of sequential order'), салієнтності/контрасту ('the iconic principle of figure and ground' або 'adjacency'), і зазначені принципи іконічності актуалізуються на різних мовних рівнях [6, р. 142 – 172; 10, р. 49 – 58; 14, р. 53 – 57]. Проте особливості мовної реалізації цих принципів вимагають більшої уваги, ніж їм було приділено.

Задля досягнення успіху і ясності спілкування, точності передачі інформації мовці обирають найбільш релевантні засоби вираження своїх знань, вражень, думок. Форми знаків мають забезпечити адекватне кодування та декодування змісту. З огляду на це вербальні засоби виявляються не цілком довільними і іконічна мотивація в мові – потужною.

Гіпотеза: реалізація іконічних принципів, зокрема, квантитативного, забезпечується вмотивованістю мовних засобів, різноманіття та ступінь продуктивності яких зумовлюються перевагами мовців і мовною типологією, а універсальність – прозорістю формально-змістовних зв'язків. Основні засоби реалізації квантитативності об'єднуються правилом збільшення/зменшення форми, що відповідає їх змістовній тотожності.

Мета статті: розглянути засоби актуалізації квантитативного принципу іконічності, виявити їх спільну ознаку і незалежність від мовної типології та мовного рівня, на якому цей принцип актуалізується.

Нижче стисло розглянемо зазначені іконічні принципи, з'ясуємо основні засоби актуалізації принципу квантитативності на різних мовних рівнях у системах різної типології та генетичної спорідненості.

Матеріал дослідження становить вибірка (близько 200 одиниць) із історичних, етимологічних, двомовних словників, а також частково з художніх творів, підручників, статей, монографій та електронної бази даних з мовної типології (WALS).

Сутність іконічних принципів полягає в тому, що вони пов'язують концептуальні та мовні структури.

Згідно принципу дистантності, чим більше пов'язані між собою концептуальні одиниці, тим тісніша інтеграція відповідних складових у мовній структурі, як в а. *a wonderful silk dress*, де позначення адгерентної, суб'єктивно приписуваної ознаки 'оцінка' (*wonderful*) є більш дистанційованим від ядерного елементу структури 'річ' (*dress*), ніж позначення інгерентної, об'єктивно властивої ознаки 'матеріал' (*silk*).

Принцип послідовності забезпечує репрезентацію темпорального порядку подій за рахунок відповідного порядку розташування конститuantів мовних конструкцій на зразок лат. *veni, vidi, vici* [13], *breaking and entering* (юр.) "вторгнення в приміщення з метою пограбування тощо".

Принцип салієнтності стимулює вибір такого виразу, в якому одна концептуальна одиниця (фігура) виявляється більш виділеною, ніж інша (фон). Наприклад, у залежності від позиції модифікатора а. *all* виділеними виявляються різні фігури – 'повна кількість подібних частин, що сприймаються як ціле' (*All the traces have disappeared* – 'the whole number of traces') або 'кожна/будь-яка з тих частин, що утворюють сукупність' (*The traces have all disappeared* – 'every trace').

Отже, іконічність виявляється в імітації концептуальних структур структурами мови. Їх активізація та різноманіття засобів кодування ("coding devices" [10, р. 58]) визначається перевагами комунікантів і типологією мови. Як влучно зазначає В. фон Лангендонк [12, р. 79], актуалізація принципів дистантності та послідовності об'єднується основним правилом щільності ("closeness"), що вміщує наближеність подій у часі, до мовця або змістовно, і значно залежить від типу домінуючого порядку слів.

Звернемося до принципу квантитативності. Функціональний ракурс дозволяє Т. Гівону [10, р. 49 – 50] об'єднати за принципом квантитативності те, що (а) більшої обсягу інформації кодується за допомогою більшої форми; (б) менш передбачувана інформація вимагає більшу кількість одиниць кодування; (в) більш важлива інформація потребує більше засобів кодування. Виходячи з цього, можливі актуалізації принципу квантитативності можна об'єднати основним правилом множинності і, за спостереженнями Т. Гівона, вони виражаються за рахунок "збільшення форми" та "більшої акцентуації лексичних одиниць, ніж граматичних морфем" [там само].

З ономазіологічної точки зору квантитативність актуалізує комплекс наших уявлень про кількість, зок-

рема, про число, кратність, різноманітність, тривалість, повторюваність, інтенсивність, які змінюються як у бік збільшення, так і у бік зменшення. На різних мовних рівнях спостерігаємо як розширення, так і скорочення формального аспекту знака в залежності від змісту. Квантитативність актуалізується різноманітними засобами, які застосовуються для вираження лексичних, граматичних і прагматичних значень.

Наприклад, такі різновиди модифікації форми використовуються: з метою схематичної імітації ознак ‘множинний; тривалий, повторюваний; інтенсивний; подвійний, переливчастий тощо’ або, навпаки, ‘слабкий, тонкий тощо’, що властиві голосам тварин, мовленню людини, звуку знаряддя тощо або характеризують форму, колір, рух, емоційний і фізичний стани. Наприклад:

- ЗВУКОЗОБРАЖАЛЬНА ГЕМІНАЦІЯ :: ‘ГУЧНИЙ, ПОВТОРЮВАНИЙ ЗВУК’ (д.інд. *bhasāḥh* “гавкіт” [ПЕІЕД, р. 123 - 124], араб. *ḥakkaal* “той, хто їсть забагато” [9, с. 159]);
- КЛАСТЕР ГОМОГРАФІЧНИХ ПРИГОЛОСНИХ :: ‘ТРИВАЛИСТЬ ДІІ, СТАНУ’ (йоруба *ba* “ховати/ся” – *mba* “ховається (зараз)” [3, с. 110]);

- КІЛЬКІСНИЙ АБЛАУТ (Ø-ṽ-ṽ) :: ‘ІНТЕНСИВНІСТЬ, ПОВТОРЮВАНІСТЬ ДІІ’ (і.е. **trep-2* “повертати; нахилити голову (від сорому)” > д.гр. *τρέπω*, іон. *τρέπω* (короткий голосний) “повертати, спрямовувати; відволікати тощо”, але інтенсив від *τρέπω* – *τρῶπῶν* (довгий голосний) “повертати”);

- НАЗАЛІЗАЦІЯ ГОЛОСНОГО :: ‘ІНТЕНСИВНІСТЬ, БЕЗПЕРЕРВНІСТЬ’ (крикськ. базова форма *wanaj-as* ‘зв’язи це’ [4, р. 740] - імператив з нейтральним значенням > подовжений вокалізм *wanāj-is* ‘він/вона зв’язує це’ - евантив із значенням ‘стан, до якого призвела дія’; назалізація *wanāj-is* [wana:ˈjis] ‘він/вона продовжує зв’язувати це’ – експресивне значення);

- РЕДУПЛІКАЦІЯ :: ‘ПОВТОРЮВАНА ДІЯ; ПЕРЕЛИВЧАТИЙ КОЛІР’ (д.гр. *βαμβαίνο* “зубами, треміти; базікати, белькотати”, а. *mahimahi* / *mahi-mahi* “морська зеленоблакитна, срібляста риба, *dolphin fish*”);

- РЕДУПЛІКАЦІЯ + ЗВУКОСИМВОЛІЗМ :: ‘ПОВТОРЮВАНИЙ РУХ’ + ‘ІНТЕНСИВНІСТЬ’, де збільшенням або зменшенням шуму за рахунок протиставлення дзвінкого та глухого приголосних кодується варіативність інтенсивності ознаки – яп. *piri-piri* “удар, потрясіння; шок” vs *biri-biri* “сильний удар, надзвичайне потрясіння, шок” [11, р. 29].

У вищенаведених прикладах усі засоби виконують імітативну функцію: збільшенням форми кодується дімensionальне, просторове, темпоральне, квантитативне, квалітативне збільшення.

Паралелізм між *signans* та *signatum* досягається і шляхом скорочення. Ми поділяємо думку В. Дресслера [8, р. 106] та інших дослідників про іконічну функцію пейоративних та пестливо-зменшувальних форм, де зменшення корелює з такими семантичними ознаками, як ‘відсутність або нестаток якої-небудь якості, риси’ і ‘знижена оцінка’.

Використання іконічної техніки, що базується на скороченні, не обмежується прагматично навантаженими власними назвами (а. *Mussolini* > зневажливе *Musso*, а. *Elizabeth* > пестливе *Beth* тощо [там само]) та їх подібними апелятивами (австрал.а. *Tipperary* > *Tip* “ірландець, особл. золотошукач” (“*To rescue him this rowdie Tip unto his mates he hollered*” (1862 C.R. Thatcher *Canterbury Songster* 19) [цит. за: 5, р. 583] – ‘Щоб врятувати цього бешкетного ірландця, він нагримав на своїх друзів’). Повна двокомпонентна форма австрал.а. *long*

tom “риштак для стоку води і промивання золотомісного матеріалу” використовується на позначення великого за розміром і високопродуктивного приладу (“*Long-toms ... do more work than an ordinary cradle*” (1852 *Empire* (Sydney) 23 Jan. 602/4) [цит. за: 5, р. 316] – ‘Довгі риштаки промивають більше, ніж звичайні лотки’; “*a ‘long Tom’ sluice ... some ten feet in length*” (1865 J. F. Mortlock *Exper. of Convict* 149) [там само] – ‘великий Том ... десять футів завдовжки’). Натомість, скорочення австрал.а. *tom* є позначенням низькопродуктивного і незначного за розміром приладу (“*...a mulatto ... was working a small ‘tom’ by himself, with which he had cleared half an ounce up to twelve o’clock that morning*” (1852 A. Mackay *Great Gold Field* (1853) 5) [цит. за: 5, р. 585] – ‘...мулат... самостійно працював на малому риштаку і до півдня відмив лише півунції’, “*...a ‘tom’ – a sloping table about 2 feet wide...*” (1980 M. Temple *Goers & Shicers*) [там само] – ‘...малий риштак – столик зі схилом два фути завдовжки...’). Ці приклади демонструють відповідність формальної ознаки ‘скорочення’ семантичній ознаці ‘дімensionальне зменшення’.

Актуалізація параметричного контрасту не обов’язково здійснюється вилученням із морфологічної структури експліцитно вираженого компонента (*long tom* > *tom*). Так, використання повної форми австрал.а. *tom-tart* “молода дівчина; мила, кохана (також при звертанні)” є індіферентним до денотативної ознаки ‘зріст людини’ і зазвичай має амеліоративне конотативне значення (‘милий’, ‘такий, що вселяє любов’), а при вживанні скорочення австрал.а. *tom* значущості набувають такі денотативні ознаки, як, наприклад, ‘невеликий зріст’, ‘обмежені можливості’, або пейоративні ознаки (‘нешасна людина, яка заслуговує на іронічне ставлення внаслідок своєї немічності тощо’). Пор.: нейтральна база деривації (“*Tom-tart, Sydney phrase for a girl or sweetheart*” (1882 *Sydney Slang Dict.* 8) [цит. за: 5, р. 585] – ‘*Tom-tart*, популярне у Сідней найменування для дівчини або коханої’) vs скорочений дериват із денотативним значенням ‘невисока людина’ (“*... one of the little social toms ... She was a nuggety little sheila*” (1951 D. Stevens *Jimmy Bockett* 102) [там само] – ‘...одна з компанійських дівчаток ... Вона була невеликою на зріст дівчинкою’) або з конотацією іронії (“*If his ‘tom’ had even the inkling of an idea that he was not true to her in word and deed...*” (c 1907 W.C. Ch. Darkest *Adelaide* 9) [там само] – ‘Якби його дівчина мала хоча б слабку підозру, що він обманює її на словах та на ділі...’).

За допомогою повної та скороченої форм відбувається протиставлення темпоральних сем ‘довгостроковість, постійність’ vs ‘короткостроковість, тимчасовість’ - амер.а. *ranch-house* “будинок хазяїна ранчо” (тобто ‘житло’, ‘місце довгострокового перебування’) > австрал.а. *ranch* “ідальня або мебльовані кімнати з харчуванням для найманих працівників” як ‘місце короткострокового перебування’.

Отже, скорочення використовується задля кодування зменшення вияву певної ознаки, властивості та пейоративу.

Редукція матеріальної частини часто корелює із втратою диференційної семи, і обов’язкова у повних вихідних формах семантична ознака втрачає актуальність, стає факультативною, потенційною у значеннях

дериватів. Отже, менша кількість інформації вимагає менше форми для її кодування:

ПОВНА ФОРМА :: ‘ВЕЛИКИЙ РОЗМІР’ > СКОРОЧЕННЯ :: ‘РОЗМІР (неактуальна сема)’ (а. *portmanteau* “дуже велика складана сумка для подорожей” > австрал.а. *port* “будь-яка сумка для подорожей”);

ПОВНА ФОРМА :: ‘ІНТЕНСИВНІСТЬ ПРОЯВУ ОЗНАКИ, ВИКОНАННЯ ДІЇ’ > СКОРОЧЕННЯ :: ‘ІНТЕНСИВНІСТЬ ВИКОНАННЯ ДІЇ (неактуальна сема)’ (а. *ding-dong*, *wing-ding* “шумна вечірка” > австрал.а. *ding* “вечірка”);

На рівні одиниць обсягом більших, ніж слово, продуктивними виявляються надмірні структури: ПОВТОР - а. *Far Far Away* (*Slade, Slade in Fame*) ‘дуже далеко’, *lots and lots* “багато-багато”, *by and by* “негайно, дуже швидко” тощо; СИНОНІМІЧНА КОНДЕНСАЦІЯ - а. *by hook (or/and) by crook* “усіма правдами й неправдами”, *by leaps and bounds* “зростати, розвиватися дуже швидко”). Надлишковість таких засобів забезпечує концентрацію уваги, деталізацію інформації, уточнення, експресивність висловлювання, полегшує його декодування.

Арсенал риторичних засобів, що корелюють з квантитативністю, дуже різноманітний. За рахунок надлишкових (уточнення, полісиндетон тощо) та лаконічних засобів (стримане висловлювання, асиндетон тощо) виражено збільшення або зменшення інтенсивності, різноманіття, послідовності. Наведемо лише один приклад: “[40] ἐλεῖ τριήρεις γε καὶ σωμάτων πλῆθος καὶ χρημάτων καὶ τῆς ἄλλης κατασκευῆς ἀφθονία, καὶ τὰλλ’ οἷς ἂν τις ἰσχύειν τὰς πόλεις κρίνοι, νῦν ἅπασι καὶ πλείω καὶ μεῖζον ἔστι τῶν τότε πολλῶ. ἀλλὰ ταῦτ’ ἄχρηστα, ἄπρακτα, ἀνόνητα ὑπὸ τῶν πωλοῦντων γίγνεται.” (Δημοσθένης, κατὰ Φιλίππου Γ) [7] – ‘[40] Щодо трієр і численного війська (каὶ σωμάτων πλῆθος), і грошей (καὶ χρημάτων), і всього того статку (καὶ ἀφθονία), за яким можна оцінювати міць полісу, всього цього набагато більше, ніж раніше; проте все це стає непотрібним (ἄχρηστα), безцільним (ἄπρακτα), даремним (ἀνόνητα) через продажність [людей].’ (Демосфен. Третя промова “Проти Філіпа”, 3, 40). В уривку комбінується вживання

полісиндетона та асиндетона. Багатосполучниковість підсилює значення ‘надмірної кількості, багатства’, опущення ж сполучників – значення ‘відсутності потреби, незначущості’. Конденсація синонімів, об’єднаних значенням ‘марний’ (д.гр. ἄχρηστα < ἄχρηστος 2 “непотрібний; такий, що не використовують”, ἄπρακτα < ἄπρακτος 2 “безцільний, даремний; такий, що не досягнув мети”, ἀνόνητα < ἀν-όνητος 2 “даремний, непотрібний; такий, що не має ніякої вигоди”), експлікує інтенсивність, повноту виявлення ознаки.

Висновки. Принцип квантитативності є універсальним і реалізується незалежно від типології та генетичної приналежності мови. Проте структурний та генетичний чинники визначають конкретні актуалізації цього принципу та пріоритетність тих чи інших засобів кодування. Незалежно від структурних характеристик та генетичних зв’язків, основні засоби кодування квантитативності об’єднуються правилом збільшення/зменшення форми, що відповідає їх змістовній тождності. Структурно-змістова подібність цих засобів уможливило їх поліфункціональність, взаємозв’язок та комбінування. Поліфункціональність виявляється у тому, що засоби, які структурно об’єднуються збільшенням/зменшенням форми, одночасно залучаються до виконання експресивної та імітативної функцій. Взаємозв’язок ми вбачаємо у детермінованості одних засобів іншими: назалізація голосного відбувається у випадках подовженого вокалізму; редуплікація є поширеною у мовах із продуктивною композицією, але не навпаки; консонантний повтор може бути діахронічно похідним від морфемного повтору за умов вилучення ідентичних і послідовно розташованих приголосних. Виконання єдиної функції та взаємозумовленість створює умови для комбінування зазначених засобів та семіотичної конвергенції, основу якої становить поєднання різнорівневих та однорівневих імітативних засобів (звукосимволізм + редуплікація, асиндетон + синонімічна конденсація; кількісний аблаут + редуплікація, полісиндетон + асиндетон тощо).

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Козлова Т.О. Дослідження іконічності в мові: історія та перспективи // Нова філологія. - Запоріжжя, ЗНУ, 2013. - № 59. - С. 38 – 45.
2. Сигал К.Я. Проблема іконічності в мові / Кирилл Яковлевич Сигал // Вопросы языкознания. - 1997. - № 6. - С. 100 - 120.
3. Anderson E. A Grammar of Iconism / Earl R. Anderson. – Cranbury: Fairleigh Dickinson University Press, 1998. – 399 p.
4. Brown M. Word-Formation and Creolisation: The case of Early Sranan / Maria Brown Tübingen: Niemeyer, 2009. – 309 p.
5. The Concise Australian National Dictionary / Joan Hughes, ed. – Melbourne : Oxford University Press, 1989. – 662 p.
6. Cuypere L. De. Limiting the Iconic: From the Metatheoretical Foundations to the Creative Possibilities of Iconicity in Language / Ludovic De Cuypere. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2008. - 286 p. [Iconicity in Language and Literature; 6].
7. Demosthenes, Philippic 3 (κατὰ Φιλίππου Γ) // Demosthenes. Demosthenis. Orationes. ed. S. H. Butcher. - Oxford : Clarendon Press, 1903. // Perseus Digital Library / Gregory Crane, ed.-in-chief. – the Department of the Classics, Tufts University. – <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0069%3aspeech%3d9>
8. Dressler W.U. Word Formation as Part of Natural Morphology / Wolfgang U. Dressler // Leitmotifs in Natural Morphology; Wolfgang U. Dressler, ed. - Amsterdam : John Benjamins Publishing, 1987. - P. 99 – 126.
9. Fehri A. F. Verbal Plurality, transitivity, causativity / Abdelkader Fassi Fehri // Research in Afroasiatic Grammar: Selected Papers from the Fifth Conference Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 2003. – P. 151 – 186.
10. Givón T. Isomorphism in the Grammatical Code: Cognitive and Biological Considerations / Talmy Givón // Iconicity in Language / Raffaele Simone, ed. – Amsterdam : John Benjamins Publishing, 1995. – P. 47 – 76.

11. Herlofsky W. J. Iconicity and Natural Languages. The case of Classifier-like Constructions in Japanese Sign Language / William J. Herlofsky // - 2008. - 44 - 2 - # 1. - www.2.ngu.ac.jp/uri/junbun/pdf/jinbun_vol4402_03.pdf-P. 19 - 32.
12. Langendonck W. Van. Categories of Word Order Iconicity / Willy van Langendonck // Syntactic Iconicity and Linguistic Freezes: The Human Dimension; Marge E. Landsberg, ed. - Berlin : Walter de Gruyter, 1995. - P. 79 - 90. (Studies in anthropological linguistics ; 9).
13. Nanny M., Fischer O. Introduction: *veni, vidi, vici.* / Mäx Nanny, Olga Fischer // The Motivated Sign / Olga Fischer, Max Nanny, eds. - Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2001. - P. 1 - 16. [Iconicity in Language and Literature 2].
14. Radden G., Dirven R. Cognitive English Grammar / Günter Radden, René Dirven. - Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2007. - 374 p. (Cognitive Linguistics in Practice ; vol. 2).

Kozlova T.O. The quantity principle and iconic means of its encoding

Abstract. The quantity principle is iconically encoded in typologically different and genetically unrelated languages. The application of this principle and its encoding means vary crosslinguistically due to the structural and genetic factors. The form-meaning similarity of the encoding means agrees with the rule of quantitative increase, or its converse, decrease, and enables their multifunctionality, interdependence and combining.

Keywords: *iconicity, motivation, quantitative ablaut, repetition, shortening, the quantity principle.*

Козлова Т.О. Средства актуализации количественного принципа иконичности

Аннотация. Иконический принцип количественности реализуется в языках различной типологии и генетической принадлежности. Структурный и генетический факторы определяют конкретные актуализации этого принципа и приоритетность тех или иных средств кодирования, которые объединяются правилом увеличения/уменьшения формы, что отвечает их семантической схожести. Структурно-содержательное подобие этих средств обуславливает их полифункциональность, взаимосвязь и комбинирование.

Ключевые слова: *иконичность, количественный принцип, количественный аблаут, мотивация, повтор, усечение.*